

Lovorka Čoralić

TRAGOVIMA SREDNJOVJEKOVNIH HRVATSKIH MAJSTORA U VENECIJI: SPLITSKI KLESAR JURAJ (XV. ST.)

UDK: 736 Juraj : M.Gruato (453.1)"14"

Izvorni znanstveni članak

Primljeno: 15. XI. 1993.

Lovorka Čoralić

41000 Zagreb, HR

Lanište 10

Remetinec

Autorica prikazuje sadržaj oporuke klesara Jurja iz 1466. na osnovi koje поближе saznajemo njegovu povezanost s klesarskom radionicom Marka Gruata u Mlecima. Prikazano je Gruatovo djelovanje u Dalmaciji, posebno u Trogiru.

U prošlom smo broju ukazali na nazočnost i djelovanje splitskoga klesara Ivana Primova u Veneciji krajem XV. stoljeća, njegove veze s istaknutim onodobnim graditeljima Antonijem Rizzom i Pietrom Lombardom, djelatnost tijekom izgradnje Duždeve palače, te u prilogu donijeli prijepis oporuke napisane 1500. godine.¹⁾

Tijekom XV. stoljeća u Veneciji je djelovao niz majstora iz brojnih dalmatinskih gradova.²⁾ S izuzetkom Jurja Dalmatinca i Ivana Duknovića, većina naših graditelja, kipara i klesara najčešće je manje poznata, a njihova su djela tek djelomično sačuvana. Njihov spomen ograničen je uglavnom na sudjelovanje u gradnji ili ukrašavanju brojnih mletačkih crkava, samostana, palača ili drugih javnih zgrada svjetovnoga i crkvenog karaktera, pri čemu je njihovo obilježje i udio prilikom gradnje, preuređenja ili ukrašavanja najčešće nepoznat ili tek fragmentarno naslućen. Jedan u nizu takvih manje poznatih i vlastitim umjetničkim djelima nedovoljno razjašnjenih i definiranih majstora je i Splitsanin Juraj čije djelovanje u Veneciji možemo datirati u 60-e godine XV. stoljeća, kada je napisana i njegova oporuka (1466. godine).

Razdoblje prve polovice i sredine XV. stoljeća u umjetnosti Venecije obilježeno je procvatom gotičkog stila, koji upravo tijekom ovog vremena dostiže svoje najraskošnije forme (*gotico fiorito*). Obilježje umjetničkom stvaranju daje nekoliko istaknutih radionica (*botteghe*) obitelji klesarskih majstora (De Sanctis, Delle Masegne, Bon, Lamberti, itd.) čije je djelovanje zabilježeno prilikom gradnje i preuređenja najznačajnijih crkava i palača

ovoga razdoblja, a koji, pored tradicionalno mletačkog, ovom razdoblju umjetnosti daju specifične odlike lombardskoga gotičkog stila. Sredinom i početkom druge polovice XV. stoljeća *gotico fiorito* doseže svoj vrhunac, te nastupa razdoblje prijelaza u umjetnosti koji će postupno tijekom idućih desetljeća dovesti do uraščivanja u umjetnost renesanse tijekom kojega grad na lagunama doživljava svoj najveći procvat umjetničkog razvoja.³⁾

Splitski klesar Juraj djelovao je u Veneciji, kako svjedoči njegova oporuka pisana 1466. godine, sredinom i u prvim desetljećima XV. stoljeća. O njegovom konkretnom umjetničkom djelovanju nije zabilježen nijedan podatak, ali je za poznavanje njegova života značajan podatak da je djelovao u okviru radionice mletačkog majstora Marka Gruata čije je djelovanje i stvaranje tijekom prve polovice XV. stoljeća zabilježeno u gradu Trogiru. Kako je život i djelovanje splitskog klesara Jurja u uskoj vezi s mletačkim klesarom Markom Gruatom, osvrnut ćemo se ukratko na Gruatovo djelovanje u Trogiru, te na dosadašnje rezultate i spominjanja u historiografiji obojice klesarskih majstora.

Marko Gruato spominje se kao klesar u Trogiru od 1431.–1452. godine. Prvi put se spominje u razdoblju 1431.–1436. godine, kada zajedno s domaćim graditeljem i klesarom Nikolom Račićem gotičkim križno-rebrastim svodovima nadsvođuje središnji brod trogirске stolne crkve sv. Lovre. Ugovor su majstori sklopili s trogirskim plemićem Jakovom Vitturijem, tadašnjim zastupnikom (prokuratorom) trogirskog kaptola, te su za učinjeni posao dobili 250 forinti. Dvije godine potom Gruato i Nikola Račić glavni su klesarski majstori koji izvode radove na gradnji kapele sv. Jeronima (kapela Andreis), koja se nalazi sa sjeverne strane iste crkve. Kapelu je oporučno dala sagraditi trogirska plemkinja Nikoleta rođena Kažotić, udovica Jakova Sobote. Radovi su se otegli tijekom više godina, te su konačno dovršeni 1446. godine, odnosno jednu godinu nakon smrti oporučiteljice i darovateljice Nikolete Sobote. Kapela je bila ukrašena i vrijednim poliptihom Blaža Jurjeva Trogirana, također oporučnim legatom Nikolete Sobote. Tijekom svog boravka i djelovanja u Trogiru Marko je, čini se, imao i vlastitu klesarsku radionicu u koju su na izučavanje klesarske vještine pristupali mladići iz Trogira i okolice. Tako je 1446. godine, dakle u razdoblju kada se radovi na izgradnji kapele sv. Jeronima privode kraju, Marko primio za učenika Alegreta Alegretova (Alegrettus de Alegretto) iz Splita, bivšeg učenika šibenskog zidara Pavla Pripkovića. Proučavanje klesarskog umijeća imalo je potrajati šest godina, tijekom kojeg će majstor Gruato svog učenika poučiti u klesarskom zanatu, te se, prema uobičajenim pravilima i odnosima između majstora i učenika, brinuti za njegove osnovne životne potrebe i stanovanje.

Djelovanje klesara Marka Gruata u Trogiru zabilježio je u svom djelu *Slovník umjetnikah jugoslavenskih* I. Kukuljević (Zagreb, 1858., str. 109–110). Spominjući mogućnost da je Gruato možda hrvatskog podrijetla (Crovato), Kukuljević se zadržava na Gruatovu djelovanju na nadsvođivanju glavnog

broda trogirске stolnice i izgradnji kapele sv. Jeronima, te spominje i primanje u učeničku službu Splićanina Alegreta Alegretova. Slične podatke o vezi mladog Splićanina Alegreta i Marka Gruata donosi i A. Dudan, spominjući Gruatovu djelatnost oko izgradnje kapele sv. Jeronima.⁴⁾ Čitav je niz radova C. Fiskovića u kojima se, iako u kontekstu razmatranja širih problematskih cjelina iz kulturno-povijesnog i umjetničkog razvoja Trogira i Dalmacije, spominje i djelovanje Mlečanina Marka Gruata. U većini primjera riječ je o navođenju istovjetnih podataka o Gruatovu sudjelovanju na gradnji svodova i kapele sv. Jeronima u trogirskoj katedrali, te radove nije potrebno pojedinačno opisivati.⁵⁾ Pored uobičajenih podataka, Fisković donosi i podatak o stupanju u Gruatovu službu Ivana, sina klesarskog protomajstora Alegreta Marinova iz Trogira 1439. godine, te o Gruatovoj prisutnosti u Trogiru i početkom 50-ih godina XV. stoljeća, gdje se javlja kao svjedok u notarskim dokumentima. Za naše istraživanje, usmjereno prvenstveno ličnosti i djelovanju splitskoga klesarskog majstora Jurja, značajan je i podatak koji Fisković donosi o njegovoj nazočnosti u Veneciji, te o Jurjevoj vezi s Markom Gruatom. Navodeći kako je Splićanin Juraj živio i djelovao u Gruatovoj kući i radionici nakon Markova povratka iz Trogira, Fisković, međutim, kao vrijeme njegova spominjanja u Veneciji navodi 1494. godinu.⁶⁾ Kako je Jurjeva oporuka napisana još 1466. godine, te kako je i sam majstor Marko Gruato djelovao u Trogiru kao već zreo i cijenjen majstor još 30-ih godina XV. stoljeća, smatramo da ovu dataciju možemo smatrati pogrešnom i vjerojatno uzrokovanom tiskarskom pogreškom. Isti autor donosi i podatak o jednom splitskom klesaru po imenu Juraj, koji se u Splitu spominje 1467. godine.⁷⁾ Kako je oporuka Splićanina Jurja koji djeluje u Veneciji napisana godinu dana prije, a u njoj nisu sadržani podaci o mogućem majstorovu odlasku u Dalmaciju, možemo pretpostaviti da je riječ o dvije različite osobe, te da se životni put i djelovanje ova dva majstora, imenjaka i sugrađanina, ne mogu povezivati. Radovi C. Fiskovića, iako nas ponešto mogu zbuniti svojom datacijom nazočnosti i djelovanja majstora Jurja u Veneciji, ipak su u našoj historiografiji jedini trag ovoga našeg majstora u Veneciji, te su stoga posebno dragocjeni i zaslužuju punu pažnju. Podaci koje u svojim djelima donose K. Prijatelj,⁸⁾ I. Babić,⁹⁾ I. Fisković,¹⁰⁾ te M. Hrg i J. Kolanović,¹¹⁾ ponavljaju ili nešto detaljnije razrađuju već prethodno izrečene podatke o prisutnosti i djelovanju mletačkog klesara Marka Gruata u Trogiru.

Nešto opširniji osvrt na nazočnost i djelovanje Marka Gruata u Trogiru, njegove radove na trogirskoj stolnici, te primjere primanja domaćih mladića u klesarsku radionicu, potreban je kako bi se ukazalo na njihovu vezu s Dalmacijom, dalmatinskim majstorima i umjetnošću. Iz do sada izloženoga mogli smo primijetiti kako je Marko Gruato tijekom više od gotovo punih dvadeset godina bio nazočan i aktivno sudjelovao u graditeljskim i klesarskim radovima trogirске katedrale. Tijekom svog višegodišnjeg boravka u Trogiru Gruato je surađivao s domaćim klesarskim majstorom Nikolom Rači-

ćem, te su kao plod te višegodišnje suradnje i zajedničkog djelovanja izvršeni radovi izgradnje svoda glavnog broda i kapele sv. Jeronima u stolnoj crkvi. Pored toga, Gruato je u Trogiru držao i vlastitu klesarsku radionicu u kojoj je primao kao učenike, ali i pomoćnike za navedene radove, mladiće iz Trogira i Splita, o čijem nam sudjelovanju u radovima u trogirskoj stolnici izvori nažalost ništa ne kazuju. Vrativši se iz Trogira u Veneciju, Gruato je vjerojatno nastavio sa svojom klesarskom djelatnošću. Držeći u vlastitoj kući klesarsku radionicu (*bottegha*), Gruato je u njoj zapošljavao mladiće spremne da nauče vještinu klesarskih majstora, ali i već zrele i provjerene majstore, koji su kao pomoćnici i suradnici zajedno s njime obavljali različite klesarske i građevinske radove. Splićanin Juraj, koji svoju oporuku piše 1466. godine, tada je, kako to i sam izvor kazuje, već izučen klesarski majstor koji zasigurno nije Gruatov učenik, već jedan od njegovih pomoćnika i suradnika. O prezimenu, imenu oca, kao i o poblížem podrijetlu majstora Jurja, izvori nam gotovo ništa ne kazuju. Nisu poznati ni radovi koje je samostalno ili u suradnji s Markom Gruatom obavljao u Veneciji. Stoga se, poput brojnih drugih dalmatinskih umjetnika i majstora različitih vještina, koji su u gradu na lagunama djelovali tijekom XV. stoljeća, i Splićanin Juraj može ubrojiti u red gotovo anonimnih, slabo poznatih i rijetko spominjanih majstora, čija nam je djela i stvaranje prekrpio zaborav prošlosti. Pored rada C. Fiskovića jedini izvor koji nam govori o Jurjevoj nazočnosti i djelovanju u Veneciji, kao i o njegovim vezama s radionicom mletačkog klesara Marka Gruata je Jurjeva oporuka napisana 1466. godine, koja se nalazi u Državnom arhivu u Veneciji (*Archivio di Stato di Venezia, fond Notarile testamenti*). Prateći tekst oporuke saznat ćemo više o Jurjevu djelovanju u Veneciji, mjestu u kojemu je obitavao, osobama s kojima se družio i održavao svakodnevne kontakte, načinu života i svakodnevlju, kakvo je zasigurno i u primjeru većine manje poznatih i danas zaboravljenih dalmatinskih majstora u Veneciji tijekom prošlih stoljeća. Oporuka Jurja Splićanina opsegom je nevelika, te iako, pored uobičajenih formula karakterističnih za ovu vrstu notarskih dokumenata, sadrži sve osnovne podatke koje većina oporučitelja navodi prilikom izricanja svoje posljednje želje (navođenje zanimanja, mjesta stanovanja, mjesto pokopa, izvršitelja oporuke, glavnog nasljednika) donosi vrlo malo podataka o ostalim aspektima njegova života i djelovanja. Činjenica da Juraj ni u jednom dijelu svoje oporuke ne spominje članove bliže ili dalje rodbine svjedoči pak da je Juraj u Veneciju došao samostalno, bez obitelji, te da u gradu na lagunama nije imao nijednoga bližeg srodnika. Pored članova obitelji Gruato, na koje se odnosi najznačajniji dio oporuke, Juraj spominje tek nekoliko svojih poznanika u Veneciji, s kojima je održavao isključivo veze zasnovane na sklapanju različitih oblika novčanog poslovanja (polozi, zalozi određenih novčanih svota ili predmeta). U uvodnome dijelu oporuke Juraj se navodi kao stanovnik mletačke župe (*contrada*) s. Marziale (s. Marciliano), smještene u predjelu (*sestiere*) Cannaregio. Iako su tijekom prošlih stoljeća iseljenici s istočno-jadranske obale uglavnom nase-

ljavali susjedni predjel Castello, te, nešto manje, središnji gradski predjel s. Marco, nerijetka nazočnost stanovnika našeg podrijetla zabilježena je i u predjelu Cannaregio. Kao i u slučaju našeg klesara Jurja, obično je riječ o zanimanjima koja se u strukturi zanimanja naših iseljenika ne susreću često, te se kao poblize mjesto njihova boravka navode kuće tamošnjih patricija ili građana. U slučaju Splićanina Jurja zabilježeno je da obitava u kući mletačkog klesara Marka Gruata. Određujući mjesto svoje sahrane, Juraj spominje crkvu s. Maria dei Servi,¹²⁾ te izričito navodi da se želi pokopati u grobnici istoimene bratovštine, kojoj vjerojatno i sam pripada. Budući da se navedena crkva i bratovština također nalaze u predjelu Cannaregio, mjestu uz koje je Juraj bio vezan mjestom svog boravka i obavljanjem svakodnevne djelatnosti, izbor navedene crkve očekivan je i primjeren. Slijedi potom najvažniji dio oporuke u kojem Juraj imenuje za svog jedinog izvršitelja oporuke Katarinu, suprugu njegovog stanodavca, klesarskog majstora Marka Gruata. Ne spominjući nikoga od svoje obitelji, rodbine ili bliskijih prijatelja, Juraj određuje da se cjelokupna njegova dobra, koja su najvjerojatnije više nego skromna, ostave navedenoj izvršiteljici oporuke Katerini Gruato. U posljednjem dijelu oporuke Juraj donosi nešto poduži popis osoba s kojima je ostvarivao različite vrste posudbenih poslova, te navodi njihova imena, predmete i novčane vrijednosti zaloga koji su sa njima učinjeni tijekom proteklog vremena. Tako Juraj navodi da su u zalogu (in manibus) Clare, supruge Nicolai Aturi, koja stanuje u župi s. Apollinare (s. Aponal) u predjelu s. Polo, nalazi novčana svota u visini 28 dukata. Kod Nadaline, kćeri Menegine de Pace, Juraj posjeduje pet dukata, dok se kod same Menegine od njegovih stvari nalaze jedan prsten, jedan manji križ od srebra te četiri dukata. Juraj je novčarsko poslovanje ostvarivao i s osobama vezanim uz druge umjetničke profesije. Tako se kod Marije, sestre rečene Menegine i supruge mletačkoga zlatarskog majstora Baldisara, nalazi novčana svota od 1,5 dukata. Obitelj de Pace čini se da je najučestalija prilikom Jurjeva poslovanja, te se novčarski poslovi ostvaruju i s drugim njihovim članovima. Kod Meneginina sina Martina nalazi se manja svota od 30 solida malih, dok je kod njegove supruge Magdalene založena još manja novčana suma od 18 solida malih.

Oporuka završava potpisom nazočnih svjedoka: Jerolima Bartolomejevog "de Fanzulo", svećenika crkve s. Maria Magdalena i Petra Ivanova iz Cremona.

Završavajući ovo kratko razmatranje o životu i djelovanju splitskoga klesara Jurja u Veneciji šezdesetih godina XV. stoljeća, te njegovih veza s mnogo poznatijim mletačkim majstorom Markom Gruatom, možemo zaključiti da se, poput mnogobrojnih drugih naših majstora različitih umjetničkih vještina, i klesar Juraj može ubrojiti u niz onih koji su, iako malo poznati i bez zabilježenih djela za koje bismo mogli reći da su ih upravo oni ostavili u kulturno naslijeđe gradovima u kojima su stvarali, potječući iz naše sredine, tijekom svog života odlazili, djelovali i najčešće trajno ostajali u brojnim

različitim gradovima zapadnojadranske obale. Venecija, kao glavni grad njihove jedinstvene državne zajednice, te jedno od vodećih središta umjetničkih kretanja i kulture cjelokupnoga jadranskog prostora, zasigurno je bila najveći izazov i poticaj da svoje umijeće dokažu izvan gradova u kojima su potekli i najčešće naučili umjetničku vještinu. O Splićaninu Jurju, kao i mnogim drugim našim umjetnicima i majstorima koji su tijekom prošlih stoljeća djelovali u gradu na lagunama, nemamo najčešće mnogo podataka. Njihov život stoga ne možemo osvijetliti iscrpnijim i cjelovitijim uvidom u njihovo umjetničko djelovanje, a djela koja su iza sebe ostavili najčešće nisu sačuvana ili su nepoznata. No i pored toga, već i samo određivanje njihove nazočnosti i djelovanja u Veneciji, a napose podaci o vezama koje su tijekom svoga boravka ostvarivali s tamošnjim istaknutim umjetnicima (Ivan Primov s Antonijem Rizzom i Pietrom Lombardom, te Splićanin Juraj s Markom Gruatom), svjedoče da ipak nisu bili tek epizodna i marginalna pojava u kulturnim i umjetničkim dosegom cvatućoj Veneciji, već da su, napose kada je riječ o aspektu kulturno-umjetničkih komunikacija između dviju jadranskih obala, svojom nazočnošću pridonosili njihovom razvoju i razmjeni tijekom duga razdoblja njihova zajedničkog povijesnog razvoja.

U prilogu donosimo prijepis oporuke klesara Jurja iz Splita. Oporuka se nalazi u Državnom arhivu u Veneciji (Archivio di Stato di Venezia), fond Notarile testamenti, notar Pietro Rossi, b. 870, br. 19, 7. 4. 1466.

Georgius lapicida de Spalato habitatore in contrata s. Marcialis in domo Marci Gruato lapicide.

Volo corpus sepelire in archis schole s. Marie Servorum.

Item relinquo meam solam comissariam et executricem dominam Chaterinam uxorem Marci lapicide cui Chaterine relinquo omnia mea bona.

Item quod habeo in manibus done Clare uxoris ser Nicolai Aturi de confinio s. Apolaris ducatos 28 auri.

Item in manibus done Nadaline filie done Meneghine de Pace ducatos 5 auri.

Item in manibus done Meneghine de Pace ducatos 4 auri, anellum unum et unum cruceum parvum de argento.

Item in manibus done Marie uxor ser Baldisari aurificis et sororis done Meneghine ducatum 1,5.

Item in manibus ser Martini de Pace filius Meneghine soldos 30 parvorum.

Item in manibus done Magdalene uxoris (sue) soldos 18 parvorum.

Testes: Hyerolimus filius Bartholomei de Fanzulo ecclesie s. Maria Magdalena

Petrus filius Iohannis Francisci de Cremona.

Unutrašnjost trogirске stolnice. Glavni brod. Godina 1431-1436. na njenom nadsvođenju sudjeluje Marko Gruato, kasnije učitelj klesara Jurja, foto: Živko Bačić

B I L J E Š K E:

- 1) L. Čoralić, *Prilozi poznavanju djelovanja splitskog klesara Ivana Primova u Veneciji krajem XV. stoljeća*, Kulturna baština, god. XVII., sv. 22-23, Split 1993., str. 33-40.
- 2) O djelovanju hrvatskih umjetnika u Veneciji tijekom prošlih stoljeća usporedi: C. Fisković, *Hrvatski umjetnici u Mlecima*, Mogućnosti, god. III., br. 1, Split 1956., str. 1-25.
- 3) Usp. G. Lorenzetti, *Venezia e il suo estuario*, Trieste 1974., str. 72-79.
- 4) A. Dudan, *La Dalmazia nell'arte italiana*, vol. I., Milano 1921., str. 146, 186; vol. II., Milano 1922., str. 324.
- 5) C. Fisković, *Opis trogirске katedrale iz XVIII. stoljeća*, Split 1940., str. 7, 35, 59; isti, *Drvena gotička skulptura u Trogiru*, Rad JAZU, sv. 275/1, Zagreb 1942., str. 106, *Umjetnički obrt XV.-XVI. stoljeća u Splitu*, Zbornik Marka Marulića, Zagreb 1950., str. 131; isti, *Neobjavljeno djelo Blaža Jurjeva u Stonu*, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (dalje PPUD), sv. XIII., Split 1961., str. 127; isti, *Skulpture mletačkog kipara Nikole Dente u Trogiru i u Splitu*, PPUD, sv. XIV., Split 1962., str. 66, bilj. 7; isti, *Poliptih Blaža Jurjeva u trogirskoj katedrali*, ibid., str. 116.
- 6) C. Fisković, *Hrvatski umjetnici u Mlecima*, str. 6.
- 7) C. Fisković, *Nekoliko dokumenata o našim starim majstorima*, Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku, sv. LII., Split 1950., str. 188.
- 8) K. Prijatelj, *Prilog trogirskom slikarstvu XV. stoljeća. O Blažu Trogiraninu*, PPUD, sv. IX., Split 1955., str. 144; isti, *Blaž Jurjev*, Zagreb 1965., str. 9.
- 9) I. Babić, *Trogirska katedrala*, Zagreb 1989., str. 46, 55.
- 10) I. Fisković, *Neki vidovi umjetničkog rada Jurja Dalmatinca u Šibeniku i Splitu*, Radovi Zavoda JAZU u Zadru, sv. XXVII.- XXVIII., Zadar 1981., str. 128, bilj. 75.
- 11) M. Hrg-J. Kolanović, *Nova građa o Jurju Dalmatincu*, Arhivski vjesnik, sv. XVII.- XVIII., Zagreb 1974.-1975, str. 11.
- 12) Zanimljivo je da je nakon ukidanja samostana u sklopu ove crkve 1862. godine osnovan konvikt za siročad. Pored Daniela Canal (po kojem danas konvikt i nosi ime), glavni osnivač bila je *Ana Marija Marović* (1815.-1887.), potomak uglednih bokeljskih pomoraca i trgovaca u Veneciji, poznata i po svojoj književnoj i slikarskoj djelatnosti. O crkvi s. Maria dei Servi usp. Lorenzetti, *Guida*, str. 298, 441.

Lovorka Čoralić

SULLE TRACCE DEGL'ARTIGIANI CROATI A VENEZIA DURANTE IL MEDIOEVO: LO SCALPELLINO GIORGIO DI SPALATO (il XV. SEC.)

Riassunto

In quest'articolo, l'autrice tratta la permanenza e l'attività dello scalpellino Giorgio di Spalato a Venezia durante gl'anni '60 del XV. secolo, ma anche la sua relazione con lo scalpellino veneziano Marco Gruato. Viene illustrata la relazione di Gruato con la Dalmazia, e specialmente la sua attività a Traù (l'edificazione della cappella di s. Geronimo e dell'arcate della cattedrale), ed è menzionato anche il posto di Marco Gruato e di Giorgio di Spalato negli scritti degli storici dell'arte. L'autrice narra il contenuto del testamento dello scalpellino Giorgio, che risale all'anno 1466, in base al quale veniamo a conoscenza dei suoi legami con l'officina dello scalpellino veneziano Marco Gruato. Nel supplemento, l'autore riporta la trascrizione del testamento conservato nell'Archivio di Stato di Venezia.

Preveo: Marino Manin